

ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ ՇԱՀՆԱՄԵԻՑ

Ա.

ԲԱՀՐԱՄ ԳՈՒՐ
ԵՆ
Ա.ԶԱԴԵ

Պարսկ. բնագրից թարգմանեց
Ռ. ԱՐԲԱՆՅԱՆ

1934

Տպարան «ՄՈՂԵՐՆ», ԹԻՖԼԻՍ

1850

ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ ԾԱՀՆԱՄԵԻՑ

Ա.

ԲԱՀՐԱՄ ԳՈՒՐ
ԵՆ
ԱԶԱԴԷ

Պարսկ. բնագրից թարգմանեց
Ռ. ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

1934

Տպարան «ՄՈՂԵՐՆ», ԹԷՀՐԱՆ

Կեանքիս ուղեկից Լիդիա Աբրահամեանին,
որի հազագիշ հաշակով ընտրուած է թարգ-
մանութեան համար սոյն հատուածը, նւիրում եմ
գրողիս:

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AT HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

«Բոհրամ Գուր և Ազադէ» հատուածը մի նշանաւոր էպիգրոդ է, որ տեղ է գտել Ֆէրդովսու լայնածաւալ Շահնամէում: Նրա հերոսն է Բոհրամ Ե. (420—438), սովորաբար Բոհրամ Գուր կոչուած, որ մարմնացումն է և մարդկայնացումը Վըրըթրագհնա (ըստ պահլաւականին Վորտհրան) յաղթութեան աստուածութեան և որին համապատասխանում են հայկական դիցաբանութեան (աւանդական պատմութեան) մէջ արքայազն Վահագն, որի ծննդեան ժամանակ «Երկնէր երկին և երկիր, երկնէր և ծիրանի ծով» և վրաց դիցաբանութեան մէջ Վախթանգ Գորգասալան:

Ստանալով յաղթութեան աստուածութեան կայծակնային ստատրիբուտները, այդ հերոսը բնականաբար հզօր է, յախուռն, դաժան: Նա հարուածում է առիւծներին, վիշապներին, ահարկու գայլին, նա որսի աստուածն է: Նա բուռն սիրով է սիրում Ազադէին և միևնոյն ուղտի վրայ նստացրած տանում է իր սրբութիւն սրբոցը—որսադաշտ: Բայց նա նոյն Ազադէին ամենաանգութ կերպով ուղտի ոտների տակ է նետում և տրորում: Իր բոլոր գործողութիւնների մէջ նա ամպրոպային է:

Մեր ժամանակի տեսակէտից այս հատուածը մի գեղեցիկ բալլադ է, որ գալիս է հնագոյն ժամանակներից. այդ հաստատում են ոռոսական էրմիտաժի

այն երկու արծաթէ սկուտղները և բրոնզէ մատուցա-
րանը, որոնց բովանդակութիւնը վերցրած է այս լե-
գենդից և որոնք շինուած են աւելի վաղ, քան ստեղ-
ծագործուել է Շահնամէն:

Շահնամէից այս հատուածը թարգմանելու ժա-
մանակ փոխանակ ոտանաւորի տողերն ընդարձակելու
11-ից մինչև 15-16 վանկ կամ կիսելու և երկու տո-
ղը չորս դարձնելու, մենք որոշեցինք հաւատարիմ մը-
նալ բնագրին և պահպանել նրա չափը:

Բնագիրը կազմել ենք համեմատելով Շահնա-
մէի երեք վարիանտներ (Մոլի հրատարակութեան,
Բոմբէյի հէջրի 1272=1855 թ. և Խաւորի):

Բնագրից զատ ձեռքի տակ ունեւծել ենք Бах-
рам Гур и Азадэ գրքոյկը, որ սիրալիր կերպով
մեզ շնորհեց պոռֆեսսոր Օրբելին:

Որսի մանրամասնութիւնները ներկայացնող և
մինիատիւրներից ծագող երկու մանրանկարները վերց-
րած են յիշեալ Бахрам Гур и Азадэ գրքոյկից:

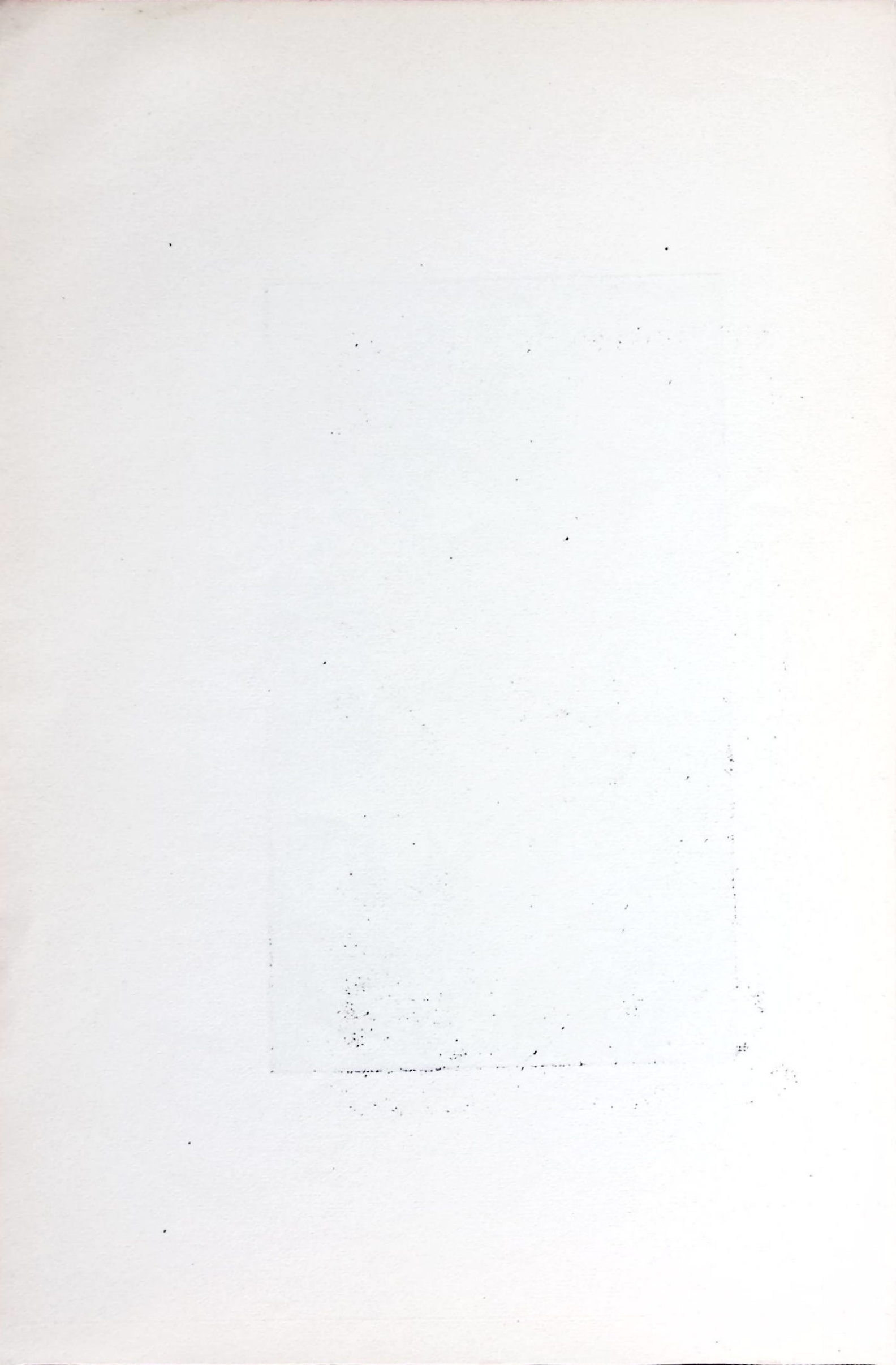

Գրքոյկիս մէջ պարսկական զոբուր նշանը (—, որ հաւասար է անգլիերէն a-ին bad բառի մէջ) արտա-
յայտուած է շրջուած առով (ո):

Պարսկական չ գիրը տառադարձուած է ‘ նը-
շանով, որ ցոյց է տալիս, որ արտասանութեան ժա-
մանակ պէտք է վայրկենապէս կանգ առնել և ապա
շարունակել. օրինակ نـ—նո՛ման:

Ռ. ԱՐՐԱՀԱՄԵԱՆ

ԲՈՂՐԱՄ ԳՈՒՐ ԵՒ ԱԶԱԴԷ

Գնդակն էր նրա գործն ու մէյդանն արձակ,
Մերթ զարկը չովգանի¹⁾, մերթ որսը վայրագ:
Եւ արդ, չոնգահարին²⁾ մի օր հետն առած
Առանց շքախմբի որսադաշտ գնաց:
Անունն Ազադէ էր ումի³⁾ աղջկայ,
Սուտակ էր երեսի վառ գոյնը նրա:
Արագավազ ուղտի⁴⁾ նստեց նա մէջքին,
Հետն Ազադէն նոճի՝ տաւիղը ձեռքին:
Նրա սիրուհին էր, սէրը դեռահաս,
Անունը սիրասուն շրթին հանապազ:
Եւ նա որսի օրը մի ուղտ պահանջեց
Ու մէջքը դիպակով շքեղ զարդարեց:
Ճօճուում էին մէջքին չորս հատ ասպանդակ,
Սար ու ձոր սնում էր վազքով ոտնատակ:
Մի զոյգն արծաթի էր, ոսկուց էր միւս զոյգ,
Գոհարներով պատած ու խայտաճամուկ:
Կապած էր գաւակին ինքնաձիգն⁵⁾ անշարժ,
Հերոսն ամէն գործում հմուտ էր ու վարժ:
Երկու զոյգ վիթ⁶⁾ ելաւ Բոհրամի առաջ,
Ազադէին ժպտով ասաց Գուրը քաջ.
«Ո՛վ լուսնադէմ, երբ ես աղեղը լարեմ
«Եւ օղակով⁷⁾ գնդակը թափահարեմ,
«Ո՞ր եղջերուն կուղես, որ վայր նետեմ ցած,
«Այն էզը ջահէլ է, արուն ծերացած»:
Ազադէն Բոհրամին «Ո՛վ առիւծ, ասաց,

«Տղամարդը վիթին չի գլորի ցած.
«Թէ կարող ես, էգին արու դու դարձուր,
«Իսկ այն ծեր արուին էգի պատկեր տուր:
«Ապա դու չափ գցիր ուղտն արագավազ,
«Երբ վիթը ճողոպրի նետիցդ անվնաս,
«Ինքնաձիգից գնդակ նետիր, որ նա ցած
«Ականջը պինդ սեղմի ուսին խոնջացած:
«Ականջը քոր կը գայ զարկից, կենդանին
«Կը մօտեցնի իսկոյն իր ոտը ուսին:
«Գլուխն ու ոտ ուսին կարիր միալար,
«Թէ կուգես քեզ կոչեմ հերոս մեծափառ»:
Բռնրամ հէնց որ լսեց խօսքը սիրունի,
Յիշեց մի ասացուած⁸) նա հին, վաղեմի:
Աղեղը այնուհետ Բռնրամը լարեց
Եւ այն լռին դաշտում շփոթը տիրեց:
Մի նետ կար երկսայրի⁹) նրա գաւակին,
Որսի համար պահուած իր ժամանակին:
Եւ արդ, երբ եղջերուն փախչել սկսեց,
Իր նետը երկսայրի թափով նա գցեց,
Արուի եղջիւրներն առաւ գլխէն ցած,
Գեղեցկունին մնաց ապշած, զարմացած:
Այն ժամ իսկոյն և եթ էգ դառաւ արուն,
Առանց եղջիւրների մնաց եղջերուն:
Ապա տեղում էգի զոյգ եղջիւրների
Երկու փքին գամեց որսորդը արի:
Եւ եղջիւրների տեղ զոյգ նետը գլխին,
Սիրտը լալ արիւնից՝ հեծեց դառնագին:
Դէպ միւս զոյգն ապա նա արշաւեց ուղտով,
Գունդը գնդի յետևից յարդարելով:
Գնդակն ապա վիթի նետեց ալանջին,

Հմուտ էր նա, վարպետներից առաջին:
Անպաշտպան եղջերուն ականջը քորեց,
Բոհրամն աղեղի մէջ մի նոր նետ դրեց.
Գլուխ, ոտն ու ականջ կարեց միալար,
Ազադէն մորմոքաց կենդանու համար:
Բոհրամն ասաց. «Լուսին, ինչպէս դու գտար».
Ազադէի աչքից գետ հոսեց վարար:
Շահին ասաց աղջիկն. «Այդ չէ մարդկութիւն,
«Մարդկային չէ, դեի է քո բնութիւն»:
Ձեռքը մեկնեց Բոհրամ, թամքից առնաբար
Առաւ նրան, զարկեց գետին գլխիվայր:
Լուսնադէմի վրայ արշաւեց ուղտով,
Կուրծք ու ձեռք ու տաւիղ ներկեց արիւնով:
Այսպէս ասաց ապա. «Անմիտ չոնգահար,
«Ի՞նչ դաւեր ունէիր իմ դէմ խօլաբար.
«Եթէ լինէր նետիս հարուածը անզօր,
«Իմ տոհմը այդ զարկից կը դառնար ստոր»:
Ուղտի ոտների տակ երբ նա թրպրտաց,
Գուրն էլ աղջկայ հետ որսի չը գնաց:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Չովգան (چوگان)— ճուղան, գլուխը կեռ փայտ, որով նոյնանուն խաղի ժամանակ հեծեալները գլորում և որսում են գնդակը: چوگان زند (չովգան խփել) նշանակում է չովգան խաղալ:

2. Չոնգահար— չոնգ (چنگ) նուագող. չանգը տալիքի մի տեսակն էր կեռ գլխով:

3. Ռումի (ری) բիւզանդական, բիւզանդացի. այստեղ Ռումիայից՝ Կոնստիֆոնի (Տիգրոնի) այն թաղից, որ բնակեցրած էր յոյներով: Այստեղ ունենք անախրոնիզմ, որովհետև Ռումիան հիմնուած էր Խոսրով Անուշիւրվանի (531—579) ձեռքով:

4. Բնագրում ասուած է چوون (հոյուն), որ նշանակում է երկսապատանի ուղտ, դրոմադէր, արագոտն սուրհանդակ, այլ և ձի (a horse*): Այս կրկնակի նշանակութիւնը (ուղտ և ձի) տեղիք է տուել ոմանց պատկերացնելու Բոհրամին ուղտի վրայ նստած, ոմանց՝ ձիու: Այստեղից և սոյն գրքոյկի միջի երկու մինիատիւրների (մանրանկարների) տարբերութիւնը:

5. Ինքնաձիգ (کان . ۰) բառացի թարգմանութիւնը— արբալետ (լատին. arcus աղեղ և balista քարաձիգ

*) Տես բառարան Ստէյնգասի, էջ 1522.

մեքենայ) — պողպատի աղեղ, ամրացած երախակալի վրայ և ձգուած զսպանակով, որ նետում էր յատուկ նետեր և գնդակներ: Լարն արձակած ժամանակ գընդակը դուրս էր թռչում ակօսածև փոսիկի միջով որոշ ուղղութեամբ:

6. Վիթ — գազել, անտիլոպների մի տեսակը:

7. Օղակը գործ էր ածւում աղեղը լարելու ժամանակ՝ ուժեղացնելու լարումը:

8. Այդ ասացուածը ըստ երևոյթին բացատրուած է հետագայ տողերի մէջ.

Եթէ լինէր նետիս հարուածը անզօր,
Իմ տոհմը այդ զարկից կը դառնար անզօր:

9. Երկսայրի նետ. — գործ էին ածւում որսի ժամանակ. մետաղէ ծայրապանակը երկճղանի էր կամ կիսալուսնաձև:

ԲՈՂՐԱՄ ԳՈՒՐ

Բոհրամ Գուր, ըստ մեր պատմագրերի՝ Վռամ, որդին Յազկերտ (Շողղգերդ) Ա. Չարագործի և հայրը տխրահռչակ Յազկերտ Բ.-ի, Շահնամէի ամենասիրուած հերոսներից էր և իշխում էր 420—438 թ.։ Նրա մանկութեան և երիտասարդութեան մասին Ֆէրդուսին հետեւեալն է պատմում։

Երբ Բոհրամը ծնւում է, մովբեղներն ու աստղագէտները գուշակում են նրա համար փայլուն ապագայ. ապա Յազկերտը յանձնում է նրան Եմենի թագաւորներ Մոնղէրին և Նո՛մանին, որ նրանք նրան տանեն Արաբիա և դաստիարակեն։ Մոնղէր ընտրում է երեք հմուտ անձանց, որոնք պէտք է ղեկավարէին մանուկի դաստիարակութիւնը։ Տասներկու տարեկան հասակում նա ինքնագլուխ դարձաւ և որսում ու չովգան խփելում նմանը չունէր։

Մոնղէրի հրամանով Նո՛մանը հարիւր ձի է բերում դաշտը, որոնցից Բոհրամ ընտրում է երկուսին։ Ապա նրա մօտ բերում են 40 ուռմի ստրկուհիներ, որոնցից ընտրում է երկսին, մէկը չոնգահար*), իսկ միւսը՝ «կակաչայտ, որպէս Եոմոնի Կանոպէն**):

Շուտով տեղի է ունենում այն արիւնալի դէպ-

*) Սոյն հատուածի հերոսուհին։

**) Աստղ հարաւային կիսագնդի։

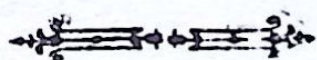
քը, որ նկարագրուած է սոյն հատուածի մէջ: Որսա-
գաշտում Բոհրամը հրաշքներ է գործում, մանաւանդ
ցիւներ (վայրի էշեր—պարսկերէն՝ «գուր») որսալիս,
որ նա շատ սիրում էր և այդ պատճառով, կամ գուցէ
իւր ճարպկութեամբ նրանց նմանուելու հետեանքով,
նրա մականունը Գուր մնաց:

Հօր կարօտը քաշում է Բոհրամին Պարսկաս-
տան և նա Նոմանի հետ գալիս է Յազկերտի մօտ Տիզ-
բոն: Այստեղ նա փառաւոր ընդունելութիւն է գտնում,
բայց շուտով բանտարկւում է կասկածոտ հօր ձեռքով.
շուտով նա փախչում է Եմեն: Այնտեղից նա գալիս է,
տիրում է հայրական գահին, մեծ քաջագործութիւն-
ներով երկիրը մաքրում է զանազան հրէշներից և դառ-
նում է Իրանի արժանաւոր թագաւորներից մէկը:

کمانرا بزه کرد به-رام کور
دویپکان بترکش یکی تیر داشت
همانکه که آهو شد اندر گریز
بتیر دویپکان ز سر بر گرفت
هم اندر زمان نره چون ماده گشت
همان بر سرو گاه ماده دو تیر
دویپکان بجای سرو بر سرش
هیون را سوی جفت دیگر بتاخت
بگوش یکی آهو اندر نکند
بخارید گوش آهو اندر زمان
سرو گوش و پایش بیکجا بدوخت
بدو گفت چون است ای ماه روی
ابا شاه گفت این نه مردانگی است
بزد دست بهرام و او را ز زین
هیون از بر ماه چهره براند
چنین گفت کای بیخرد چنگزن
اگر کند بودی کشاد برم
چو او زیر پای هیون جان سپرد

برانکیخت ز آن دشت ارمنده شود
بدشت اندر از بهرنخچیر داشت
سپهد سر و پای آن نره تیز
کنیزك بدو مانده اندر شکفت
سرش زان ضروی سیه ساده گشت
بزد هچنان مرد نخچیر گیر
بخون اندرون اهل گشته مرش
بخم کمان مهره در مهره ساخت
پسند آمدش بود جای پسند
خدنگی نهاد آن زمان در کمان
بران آهو آزاده را دل بسوخت
روان کرد آزاده از دیده جوی
نه مردی ترا خوی دیوانگی است
نگونسار بر زد بروی زمین
برو دست و چنگش بخون برفشاند
چه بایست چندین بما بر شکن
از این زخم تنگی شدی گوهرم
بنخچیر از انیس کنیزك نبرد

بهرام گور و آزاده در شکار

جز از گوی و میدان نبودیش کار
چنان بد که یکر و ز بی انجمن
کجا نام آن رومی آزاده بود
به پشت هیونی دمان بر نشست
دلارام او بود همکام اوی
بروز شکارش هیوت خواستی
فروشته زو چار بودی رکیب
رکابش دو زرین دوسیمین بندی
همان زیر ترکش کمان مهره داشت
بیش اندر آمدش آهو دو جفت
که ای ماه چون من کمان را بزه
کدام آهو افکند خواهی بتیر
چنین گفت آزاده کی شیر مرد
تو آن ماده را نره گردان بتیر
وزان پس هیون را بر انگیز تیز
همان مهره انداز تا گوش خویش
همانکه ز مهره بخاردش گوش
به پیکان سرو پای و دوشش بدوز
چو بشنید بهرام ازو این سخن

کهی زخم چوکان و گاهی شکار
به نخچیر که رفت با چنگزن
که رنگ رخانش چو بیجاده بود
ابا سرو آزاد چنگی بدست
همیشه بلب داشتی نام اوی
که پشتش بدیبا بیا راستی
همی تاختی در فراز و نشیب
همان هر یکی گوهر آگین بدی
دلاور زهر دانی بهره داشت
جوانمرد خندان به آزاده گفت
بر آرم بشست اندر آرم گره
که ماده جوانست و همتاش پیر
به آهو نجویند مردان نبرد
شود ماده از تیر تو نره پیر
چو آهو ز تیر تو گیر دگریز
نهد همچنان خوار بردوش خویش
بی آزار پایش برارد بدوش
چو خواهی که خوانمت گیتی فروز
بیاد آمدش گفتهای کهن

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ

Բարա Թափէր

3 ուիալ

Արտասահմանում

40 սենթ

Ֆէրդովսին և իր Շահնամէն

10 ուիալ

Արտասահմանում

12 ֆրանկ

Գ Ի Ն Ն Է

Պարսկաստանում

1 ուիալ

Արտասահմանում

2 ֆրանկ

۷۶
فردوسی - شاهنامه
~~~~~

بهرام گور و آزاده

ترجمه بزبان ارمنی

روبن آبراهامیان

۱۳۱۳

مطبعه « مدرن » طهران